

International experience in the use of digital (electronic) arbitration (on the example of the American Arbitration Association, CyberSettle and the World Intellectual Property Organization)

Mokhinur BAKHRAMOVA¹

Tashkent state university of law

ARTICLE INFO

Article history:

Received February 2021
Received in revised form
28 February 2022
Accepted 20 March 2022
Available online
15 April 2022

Keywords:

E-arbitration,
ICT,
American Arbitration
Association,
CyberSettle and the World
Intellectual Property
Organization,
New York Convention,
lex causae,
UNCITRAL Model Law,
electronic signature,
Paris Convention.

ABSTRACT

The E-Arb contract is considered as an electronic contract and it is related to remotely concluded contracts. This feature distinguishes an E-Arb contract (concluded by two physically non-existent parties) from a traditional arbitration agreement entered into by two physically existing parties. Therefore, the use of ICT to conclude E-Arb transactions is one of the most important features of the E-Arb agreement, as all parties to the arbitration use modern ICT to communicate. This includes checking e-documents, which is done through software agreed upon by the litigants and appointed arbitrators. This also applies to arbitrage fees and costs that are paid electronically as a loan or direct payment. The final feature that distinguishes E-Arb from traditional deals is its international characterization. The contract is usually concluded by representatives of different nationalities in different countries through a universal method of communication (i.e. the Internet). Thus, an arbitration agreement entered into electronically has an international scale and character, and it has a national and local character, as in pre-traditional arbitration agreements.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss3/S-pp326-336>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ A senior lecturer of Intellectual property law department of Tashkent state university of law, PhD.
E-mail: s000000613@ud.ac.ae.

Raqamli (elektron) arbitraj qo'llanilishi xalqaro tajribasi (Amerika Arbitraj Assotsiatsiyasi, CyberSettle va Butunjahon Intellektual Mulk Tashkiloti misolida)

Калит сўзлар:

E-arbitration,
АКТ,
Америка Arbitraj
Assotsiatsiyasi,
CyberSettle va butunjahon
intellektual mulk tashkiloti,
Нью-Йорк конвенцияси,
lex causae,
UNCITRAL namunaviy
qonuni,
elektron imzo,
Parij Konvensiyasi.

АННОТАЦИЯ

E-Arb shartnomasiga elektron shartnoma sifatida qaraladi va u masofaviy tuzilgan shartnomalar bilan bog'liq. Bu xususiyat E-Arb shartnomasini (jismoniy jihatdan mavjud bo'lmagan ikki taraf tomonidan tuzilgan) ikki jismonan mavjud bo'lgan taraflar tomonidan tuzilgan an'anaviy arbitraj bitimidan ajratib turadi. Shu sababli E-Arb bitimlarini tuzish uchun AKTdan foydalanish E-Arb kelishuvining eng muhim xususiyatlaridan biridir, chunki arbitrajda ishtirok etuvchi barcha tomonlar zamonaviy AKTdan muloqot qilish uchun foydalanadilar. Bu e-hujjatlarni tekshirishni o'z ichiga oladi, bu bahslashuvchilar va tayinlangan arbitrlar tomonidan kelishilgan dasturiy ta'minot orqali amalga oshiriladi. Bundan tashqari, bu kredit yoki to'g'ridan to'g'ri to'lov sifatida elektron tarzda o'tkaziladigan arbitraj to'lovlari va xarajatlariga ham tegishli. E-Arbni an'anaviy kelishuvlardan ajratib turadigan yakuniy xususiyat uning xalqaro xarakteristikasidir. Shartnoma, odatda, turli mamlakatlardagi turli millat vakillari tomonidan universal aloqa usuli (ya'ni internet) orqali tuziladi. Shunday qilib, elektron usulda tuzilgan arbitraj bitimi xalqaro miqyos va xususiyatga ega bo'lib, u an'anaviy arbitrajdan oldin tuzilgan bitimlarda bo'lgani kabi milliy va mahalliy xarakterga ega bo'ladi.

Международный опыт использования цифрового (электронного) арбитража (на примере Американской арбитражной ассоциации, CyberSettle и Всемирной организации интеллектуальной собственности)

Ключевые слова:

Электронный арбитраж,
ИКТ,
Американская
арбитражная ассоциация,
CyberSettle и Всемирная
организация
интеллектуальной
собственности,
Нью-Йоркская конвенция,
lex causae,
Типовой закон
ЮНСИТРАЛ,
электронная подпись,
Парижская конвенция.

АННОТАЦИЯ

Контракт E-Arb считается электронным контрактом и относится к дистанционно заключенным контрактам. Эта особенность отличает договор E-Arb (заключенный двумя физически не существующими сторонами) от традиционного арбитражного соглашения, заключенного двумя физически существующими сторонами. Таким образом, использование ИКТ для заключения сделок E-Arb является одной из наиболее важных особенностей соглашения E-Arb, поскольку все стороны арбитража используют современные ИКТ для общения. Это включает в себя проверку электронных документов, которая осуществляется с помощью программного обеспечения,

согласованного сторонами в процессе и назначенными арбитрами. Это также относится к арбитражным сборам и расходам, которые оплачиваются электронным способом в виде кредита или прямого платежа. Последней чертой, отличающей E-Arb от традиционных сделок, является ее международный характер. Договор обычно заключают представители разных национальностей в разных странах через универсальный способ связи (т.е. Интернет). Таким образом, арбитражное соглашение, заключенное в электронной форме, имеет международный масштаб и характер, а также национальный и локальный характер, как и в дотрадиционных арбитражных соглашениях.

KIRISH

Arbitraj bitimi nizolashayotgan tomonlar arbitrajga murojaat qilishlari uchun asoslarni belgilab beradi. E-Arb kelishuvlari va an'anaviy arbitraj kelishuvlari o'rtasida hech qanday farq yo'q, chunki bu tomonlar o'rtasida yuzaga keladigan yoki yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muayyan huquqiy masala bo'yicha nizolarning barchasini yoki bir qismini hal qilish uchun davlatning sud aralashuvisiz arbitrajga murojaat qilish to'g'risidagi ikki tomonning kelishuvidir. (Sāviy, 2004:31, 19-band). Arbitrajning qarori haqiqiy bo'lishi uchun ushbu kelishuv mavjud bo'lishi kerak, aks holda qaror haqiqiy emas deb topilishi mumkin. Arbitraj tomonlarning arbitraj muhokamasiga roziligi, arbitrajning qarorni qabul qilish, nizolashayotgan taraflar tomonidan ma'lum bir o'zaro hurmat odob-axloqini saqlash va amalda qo'llash, shuningdek, tomonlardan har qandayining tashvishlarini aniqlashga roziligining ifodasi deb hisoblanishi mumkin [1].

Yaqinda Ernst & Young hisobotida [2] E-Arb xizmatlarini ko'rsatuvchi muassasalar soni an'anaviy arbitraj uchun me'yoriy-huquqiy bazaning qat'iyligi va moslashuvchan emasligi tufayli ko'payganligini ko'rsatadi. Elektron tijorat va boshqa elektron xizmatlarning paydo bo'lishi bilan bu faqat kiber makonning elektron dunyosiga qaratilgan yangi institutlarning paydo bo'lishiga olib keldi. Shuning uchun ular global miqyosda va ko'plab yurisdiksiyalarda ish olib boradilar. Ommabop misollar orasida 1996-yilda shaxsga tuhmat qilish, shaxsga jarahot yetkazish va firibgarlik hamda aldash holatlari bilan bog'liq masalalarni ko'rib chiqish uchun yaratilgan Virtual Magistrates loyihasi [3] onlayn arbitraj tashabbusiga misol bo'la oladi. Yana bir muhim misol 1999-yilda Monreal universitetining yuridik fakulteti tomonidan tashkil etilgan Cyber Tribunalni o'z ichiga oladi, o'sha yili Massachusetts universiteti Onlayn Ombudsman idorasini ishga tushirgan. Quyida uchta asosiy E-Arb provayderlarining tavsifiy hisobi ularning turlicha yondashuvlarini namoyish qilish uchun keltirilgan.

1958-yil Nyu-York Konvensiyasining 2(2)-moddasi arbitraj kelishuvini yozma bitim ta'rifiga kiritilgan har qanday arbitraj bandi yoki tomonlarning imzolari bilan to'ldirilgan shartini tan oladi, Nyu-York Konvensiyasida quyidagilar alohida ta'kidlangan:

“Yozma shakldagi kelishuv” atamasi taraflar tomonidan imzolangan yoki xat yoki telegramma almashishda mavjud bo'lgan shartnoma yoki arbitraj kelishuidagi arbitraj bandini o'z ichiga oladi [4].

MATERIAL VA METOD

BAA CPC 202-moddasining 1-bandi shartnoma tuzuvchi tomonlarning dastlabki kelishuvga yoki keyingi kelishuvga kelajakda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nizolarning

imkoniyatlari va shartlarini umumiy tarzda kiritishiga ruxsat berilishini tan oladi. Maxsus shartlar bilan muayyan nizo bo'yicha arbitraj muhokamasiga rozi bo'lish mumkin (BAA CPC, 202(1)-modda). Dubay kassatsiya sudi (355-sonli petitsiya) 1997-yil arbitraj bitimini "ikki tomon o'rtasidagi shaxsiy kelishuv, bu ularning roziligi vakolatining namoyon bo'lishi" deb ta'riflaydi. Xuddi shunday, AAA E-Arb kelishuvini "tomonlarning nizolarni hal qilish uchun arbitrajdan foydalanish yoki ular o'rtasida paydo bo'ladigan nizolarni internet orqali elektron shaklda hal qilish to'g'risidagi kelishuvlari" deb belgilaydi [5].

Ushbu taklif boshqa taraf tomonidan elektron vositalar orqali ham qabul qilinishi kerak. Ushbu shartnomaning maqsadi cheklangan huquqiy munosabatlar tufayli ular o'rtasida yuzaga keladigan yoki rivojlanishi mumkin bo'lgan ba'zi yoki barcha nizolarni hal qilishdir.

Biroq elektron shaklda tuzilgan arbitraj bitimining haqiqiyliigi bilan bog'liq muammolar paydo bo'lishi mumkin. Xavotirlar arbitraj kelishuvi yoki bandining haqiqiyliigi to'g'risida milliy va xalqaro qonunchilik tomonidan qo'llanilishi mumkin bo'lgan rasmiyatchiliklar bilan bog'liq.

Onlayn arbitraj muhokamasi ICC, CIArb, CIETAC va boshqa yuridik institutlar tomonidan belgilangan qoidalarni hisobga olgan holda amalga oshiriladi. Biroq arbitraj kelishuvining "yozma" shaklida bo'lishi talabi raqamli aloqalardan foydalanishda katta muammolarni keltirib chiqardi. Shunday qilib, elektron yozishmalar va elektron imzoning haqiqiyliigi va maqbulligi to'g'risida munozaralar boshlandi.

Ko'pgina mamlakatlarning qonunchiligi arbitraj bitimi yuridik kuchga egaligi va uning tan olinishi uchun jismoniy yozma hujjat shaklida bo'lishini talab qiladi. Protsessual qonunchilik bilan tartibga solinadigan ba'zi huquqiy tizimlarda shartnoma guvohlar tomonidan isbotlanishi shart emas va yozma ravishda isbotlanishi kerak hamda yozma shakl shartli ravishda talab qilinadi (dalil bo'lishi uchun). Shartnoma – "yozma shaklda" tuzilishi kerak bo'lgan va yozma shakl mohiyatan (shartnomaning vujudga kelishi uchun) talab qilinadigan huquqiy tizim, shuning uchun mazmunli va uning mohiyatini yoritib beruvchi qonun bilan tartibga solinadi, lex causae.

Shunday qilib, arbitraj huquqi Misr arbitraj qonunining 12-moddasida qayd etilganidek, shartnomaning "yozma" shakli isbotlash maqsadlari yoki rasmiyatchilik uchun talab qilinishi mumkinligi tamoyili quyidagicha yoritilgan:

Arbitraj kelishuvi yozma shaklda tuzilishi kerak, aks holda u o'z kuchini yo'qotadi. Agar ikkala tomon imzolagan hujjat yoki ular o'rtasida almashinadigan xat, kabel aloqa vositalari yoki boshqa yozma aloqa vositalari ko'rinishida bo'lsa, yozma shakl hisoblanadi [6].

1958-yilgi Nyu-York konvensiyasi quyidagilarni belgilab beradi:

1. Har bir Ahdlashuvchi Davlat yozma kelishuvni tan oladi, unga ko'ra tomonlar ushbu mavzuga taalluqli, shartnomaviy yoki shartnomaviy bo'lmagan muayyan huquqiy munosabatlarga nisbatan ular o'rtasida yuzaga kelgan yoki yuzaga kelishi mumkin bo'lgan barcha yoki har qanday arbitraj tomonidan hal qilinishi mumkin bo'lgan kelishmovchiliklarni arbitraj sudiga taqdim etish majburiyatini oladilar.

2. "Yozma kelishuv" atamasi shartnoma yoki arbitraj sudida taraflar tomonidan imzolangan yoxud xatlar yoki telegrammalar almashinuvida mavjud bo'lgan arbitraj muhokamasi bandini o'z ichiga oladi.

UNCITRAL Namunaviy qonunining 7(2-6)-moddasida quyidagilar keltirilgan:

(2) Arbitraj kelishuvi yozma shaklda tuziladi.

(3) Arbitraj bitimi, agar uning mazmuni har qanday shaklda, arbitraj bitimi yoki shartnomasi og'zaki, xulq-atvor yoki boshqa vositalar bilan tuzilgan yoki yo'qligidan qat'i nazar, yozma shaklda aks ettirilishi lozim.

(4) Arbitraj bitimining yozma shaklda bo'lishi talabi, agar undagi ma'lumotlardan keyingi dalil sifatida foydalanish mumkin bo'lsa, elektron xabar orqali qondiriladi. "Elektron aloqa" – tomonlar o'rtasida ma'lumotlar xabarlar orqali amalga oshiradigan har qanday aloqa usuli. "Ma'lumotlar xabarlar" elektron, magnit, optik yoki shunga o'xshash vositalar, jumladan, elektron ma'lumotlar almashinuvi (EDI), elektron pochta, telegramma, teleks yoki telekopiya orqali yaratilgan, yuborilgan, olingan yoki saqlanadigan ma'lumotlarni anglatadi.

(5) Bundan tashqari, arbitraj kelishuvi, agar u da'vo va mudofaa bayonotlari almashinuvida mavjud bo'lsa, yozma shaklda bo'ladi, unda kelishuv mavjudligi bir taraf tomonidan da'vo qilinsa, ikkinchisi tomonidan rad etilmaydi.

(6) Shartnomadagi arbitraj bandini o'z ichiga olgan har qanday hujjatga havola, agar ushbu bandni shartnomaning bir qismiga aylantiradigan havolalar bo'lsa, yozma ko'rinishdagi arbitraj kelishuvini tashkil qiladi.

UNCITRAL Namunaviy qonuniga 2006-yilgi kiritilgan tuzatish an'anaviy qog'ozga asoslangan yozma hujjatlarga ekvivalent usul sifatida "elektron yozishmalar"ning zamonaviy rivojlanishini aks ettiradi. Bu tomonlarning arbitraj kelishuvi haqidagi haqiqiy dalillarni taqdim etish uchun elektron aloqadan foydalanishni tasdiqlash va qonuniylashtirishga samarali intilishni aks ettiradi.[7]

2006-yilgi UNCITRALning Elektron tijorat to'g'risidagi Namunaviy qonuni yozishmalar va imzo tushunchalarini modernizatsiya qildi va shu bilan elektron tijoratni osonlashtirdi. Bu elektron ma'lumotlar almashinuvi (EDI), elektron pochta xabarlar, telegrammalar, telekslar va telekopiya kabi "ma'lumotlar xabarlar" atamasini anglatadi. Muloqotning ushbu zamonaviy turlari, agar ulardagi ma'lumotlardan keyin ham foydalanish mumkin bo'lsa, "yozma" ko'rinish talabini bajaradi (6-modda). Shartnoma tuzishga kelsak, agar taraflar boshqacha kelishuvga erishmagan bo'lsa, oferta va taklifni qabul qilish ma'lumotlar xabarlar orqali ifodalanishi mumkin (11-modda).

Shunday qilib, Nyu-York Konvensiyasi 1958-yilda tuzilganligi sababli AKT rivojlanishidan oldin elektron aloqa usullari paydo bo'lishini oldindan ko'ra olmaganligi ta'kidlanadi. (Vang 2010: 157) Lynch (2003: 393) shuni ta'kidlab o'tadiki, Nyu-York Konvensiyasining 2(2)-moddasi elektron shaklda tuzilgan har qanday arbitraj bitimini tan olish uchun yetarli. Lynch, shuningdek, tadqiqot paytida UNCITRAL buni isloh qilishga intilayotganligini ta'kidlaydi. Abdel Vahob (2012: 406) shuni ko'rsatadiki, 2006-yilda UNCITRAL davlatlarga Nyu-York Konvensiyasining 2-moddasini keng talqin qilish bo'yicha yo'l-yo'riq ko'rsatma bergan, chunki uning bandlari to'liq emas. Vang (2010: 174) shuningdek, 2006-yildagi qayta ko'rib chiqilgan UNCITRAL Namunaviy qonuni o'zining 7-moddasini arbitraj bitimi talabi shaklini modernizatsiya qilish uchun qayta ko'rib chiqqanligini ta'kidlaydi. Bu elektron tijoratda keng tarqalgan shartnoma amaliyotiga mos kelishi va arbitraj kelishuvining haqiqiylikini elektron vositalar orqali tan olishi kerak edi [8].

Biroq BAA kontekstidan kelib chiqqan holda qonun chiqaruvchi organ AKTda sodir bo'lgan o'zgarishlarni tan olmaydi va hisobga olmaydi, shuning uchun elektron yozishmalarning haqiqiylik haqida ozgina ma'lumot beradi. 2006-yil BAA ECLning 10-moddasi "Elektron yozuvlarning ruxsat etilganligi va dalil sifatidagi hajmi" bo'yicha quyidagilarni keltirib o'tgan:

1. Har qanday sud protsessida dalillar to'g'risidagi qoidalarni qo'llashda ma'lumot xabarnomalari yoki elektron imzoni dalil sifatida qabul qilishga to'sqinlik qilish uchun hech narsa qo'llanilishi mumkin emas:

a. xabar yoki imzo elektron formatda bo'lganligi sababli; yoki

b. agar bu xabar yoki imzoning asl nusxasi yoki asl shaklida emasligi asosida uni topshirgan shaxsdan oqilona kutish mumkin bo'lgan eng yaxshi dalil bo'lsa.

2. Elektron ma'lumotlarning ishonchliligini baholashda quyidagilar e'tiborga olinishi kerak:

a. bir yoki bir nechta operatsiyalarni bajarish, kiritish, yaratish, qayta ishlash, saqlash, taqdim etish yoki uzatish usulining ishonchliligi;

b. axborotning yaxlitligini saqlash usulining ishonchliligi;

d. axborot manbasining ishonchliligi, agar uni aniqlash mumkin bo'lsa;

e. tashabbuskorni aniqlash usulining ishonchliligi;

f. tegishli bo'lishi mumkin bo'lgan har qanday boshqa omil.

3. Aksini ko'rsatuvchi dalillar bo'lmasa, xavfsiz elektron imzo quyidagicha hisoblanadi:

a. ishonchli;

b. tegishli shaxsning imzosi;

d. o'sha shaxs tomonidan unga tegishli ma'lumotlar xabarini imzolash yoki tasdiqlash niyatida biriktirilgan.

4. Buning aksini tasdiqlovchi dalillar bo'lmasa, xavfsiz elektron yozuv:

a. yaratilganidan beri o'zgarmagan;

b. ishonchli deb hisoblanadi.

“Yozma” talabining talqini alohida davlatlarning qonun chiqaruvchi organlariga bog'liq. Shu sababli agar ba'zi davlatlar arbitrajni oddiy sudlarning umumiy yurisdiksiya faoliyatidan istisno deb hisoblasa, ular qarorlarni tor nuqtayi nazardan talqin qiladilar va bu elektron bitimlarning haqiqiyiligiga putur yetkazadi. Biroq agar davlatlar AKT sohasidagi zamonaviy o'zgarishlarni arbitraj jarayonining bir qismiga aylanganini tan olsalar, ular elektron bitimlarni (elektron aloqalar, elektron hujjatlar va elektron imzolar bilan birga) tan olishlari mumkin. Bular da “yozma” talabining bajarilishi tushuniladi, chunki bu elektron vositalar autentifikatsiya qilinishi va qayd etilishi mumkin.

Misol uchun, 2004-yilda Misrda 15-sonli Elektron imzolar to'g'risidagi qonun kuchga kirdi, unda elektron aloqalar, elektron imzolar va elektron hujjatlar qog'ozdagi hujjatlar bilan bir xil dalil kuchiga ega bo'lib, Misr arbitraj qonunini hamda uning “yozma” talabini maqtab o'tdi. (Abdel Vahob, 2012: 407)

Buyuk Britaniyada ingliz arbitraj qonuni (1996)ning 5-bo'limda “yozma” talabi (6) “elektron vositalar bilan qayd etilgan” hujjatlarni ham o'z ichiga oladi.

Germaniyada Germaniya Fuqarolik protsessual kodeksining 1031(5)-moddasida “yozma” shakl Germaniya Fuqarolik kodeksining 126(a)-bo'limiga muvofiq “elektron” shaklni o'z ichiga olishi aniq qayd etib o'tilgan (Edvard va Vilson, 2007: 323).

AQShda Federal yagona arbitraj to'g'risidagi qonunning 6(a)-moddasida “yozuvda mavjud bo'lgan kelishuv” deb qayd etilgan. Qonunda qayd etilishicha, “yozuv” “moddiy tashuvchiga yozilgan yoki elektron yoki boshqa tashuvchida saqlanadigan va qabul qilinadigan shaklda olinadigan ma'lumot”ni anglatadi [9].

An'anaviy tarzda tegishli tomonlarning qo'lyozma imzolari shartnoma tuzishga roziligi va irodasini ko'rsatadi. Imzo turli shakllarda bo'lishi mumkin, masalan, imzo,

muhr yoki bosh barmoq izi – bu savodsizlik darajasi yuqori bo'lgan joylarda qo'llaniladigan usuldir [7]. Bundan buyon BAA qonun chiqaruvchi organi imzoning bunday shakllarini arbitraj kelishuvining haqiqiylikini tasdiqlovchi talab sifatida qabul qila boshladi. Marqas (1952:39) ta'kidlaganidek, *“bosh barmoq izi ham shaxsning hujjatga majburiy kafolatlanishining ko'rsatkichi sifatida qaraladi. Uni soxtalashtirish qiyin, ammo pochta markalari haqida ham shunday fikr bildirib bo'lmaydi”*.

Biroq zamonaviy dunyoda yangi texnologiyalar yordamida raqamli formatda imzolarni qayta ixtiro qilishning turli usullari ishlab chiqilgan. Ko'pgina davlatlar elektron imzoni iste'molchilar, ishtirokchilar va elektron muhitda manfaatdor tomonlarni aniqlashning yangi texnologik usuli sifatida qabul qildilar. Yevropa Parlamenti va Kengashi 1999-yil 13-dekabrda elektron imzolar bo'yicha Hamjamiyat asoslari to'g'risidagi Nizomni qabul qildi, unda yangi yondashuv qonunda e'tirof etilishini ta'minlash uchun zarur bo'lgan barcha elementlarni o'rnatadi. Nizom huquqiy tizimlar elektron imzoni elektron bo'lganligi sababli e'tiborsiz qoldirmasligi yoki chegirmasligi kerakligini belgilab qo'ydi.

Imzo va elektron sertifikat sertifikatlashtirish xizmati tegishli shaxslarning shaxsini tasdiqlaganidan va shu tariqa hujjatning yaxlitligini standart mezon bo'yicha tekshirish orqali tasdiqlaganidan keyin qo'lda yozilgan hujjatga teng deb rasman qabul qilindi.

Davlatlar elektron hujjatlarni tan oladigan qonunlar, qoidalar va ma'muriy qoidalarni ishlab chiqish va qabul qilish majburiyatini oldilar. Bu Birlashgan Millatlar Tashkilotining Xalqaro Savdo Huquqi bo'yicha Komissiyasining (UNCITRAL) 2001-yil 19-iyuldagi Nizomiga muvofiq amalga oshiriladi, uning 6(1)-moddasida quyidagilar keltirilgan:

Agar qonun shaxsning imzosini talab qilsa, ma'lumotlar xabariga nisbatan bu talab barcha holatlarni hisobga olgan holda, shu jumladan, har qanday tegishli kelishuvlarni ham hisobga olgan holda ma'lumot xabari yaratilgan yoki yuborilgan maqsad uchun mos keladigan darajada xavfsiz bo'lgan elektron imzo ishlatilsa, ushbu talab qondirilgan hisoblanadi.

Imzoning ishonchliligi xuddi shu moddaning uchinchi bandida ko'rsatilgan bo'lib, unga ko'ra elektron imzo quyidagi shartlarga javob bersa ishonchli hisoblanadi: (6-moddaning 3-bandi):

- imzo yaratish ma'lumotlari ular qo'llanilayotgan kontekstda imzo qo'ygan shaxs bilan bog'langan va boshqa shaxs bilan bog'lanmagan bo'lsa;
- imzoni yaratish ma'lumotlari imzolash vaqtida imzo qo'ygan shaxsning nazorati ostida bo'lgan va boshqa hech kim tomonidan nazorat qilinmagan bo'lsa;
- imzolangan vaqtdan keyin elektron imzoga kiritilgan har qanday o'zgartirishlar aniqlanishi mumkin bo'lsa;
- imzoga qo'yilgan qonuniy talabdan maqsad u tegishli bo'lgan ma'lumotlarning yaxlitligiga ishonch hosil qilish bo'lsa, imzolangan vaqtdan keyin ushbu ma'lumotlarga kiritilgan har qanday o'zgarishlar aniqlanishi mumkin bo'lsa [10].

Elektron imzo huquqiy ishonchni ta'minlaydi va elektron tijoratda shaxsning haqiqiy imzosini ifodalash uchun ishlatiladi. Ko'pgina onlayn shartnomalar, asosan, Elektron tijorat to'g'risidagi Namunaviy qonunining 7(1)-moddasida va Yevropa Ittifoqida, Elektron imzolar to'g'risidagi Nizomda elektron imzo tan olinganligi sababli qonuniy kuchga ega deb hisoblanadi. Ushbu qoidalar Yevropa Ittifoqiga a'zo davlatlar elektron imzoning faqat elektron shaklda bo'lganligi sababli sud jarayonlarida dalil sifatida qonuniy samaradorligi va qabul qilinishini rad etmasligini ta'minlashini nazarda

tutadi [11]. Qonunchilikdagi ushbu o'zgarishlar tufayli onlayn shartnomalarning aksariyati qonuniy kuchga ega deb hisoblanadi. Binobarin, bu onlayn arbitraj kelishuvlarining haqiqiylikini tan olishni taklif qiladi.

Rubino-Sammartano (2014:1730) shuning uchun raqamli imzo texnologiyasi UNCITRAL Namunaviy qonunida tasdiqlangan talab va uning amal qilish muddatiga javob beradi, deb hisoblaydi. Shunday qilib, elektron imzodan foydalanish elektron arbitrajning rivojlanishiga jiddiy to'sqinlik qilmaydi, degan xulosaga kelish mumkin [12].

1926-yilda tashkil etilgan Amerika Arbitraj Assotsiatsiyasi (AAA) [8] notijorat davlat xizmati tashkiloti va nizolarni hal qilish bo'yicha global yetakchi tashkilot hisoblanadi [13]. U nizolarni suddan tashqari hal qilmoqchi bo'lgan shaxslar va tashkilotlarga xizmatlar ko'rsatadi. AAA nizolovchilar bilan kelishilgan holda yagona arbitrlarni tayinlaydi va sud muhokamasi tugaganidan keyin barcha tegishli dalillar taqdim etilgandan keyin besh kun o'tgach, qaror qabul qilishlari mumkin. Ular onlayn nizolarni besh kundan o'ttiz kungacha to'liq hal qilish mumkinligini taxmin qilishadi [14].

Schmitzning (2010:189) fikriga ko'ra, 1990-yillarda tashkil etilgan CyberSettle [10] dunyodagi eng yirik ODR instituti bo'lib, bitta o'zgaruvchiga, pulga qaratilgan patentlangan ikki tomonlama ko'r-ko'rona savdo jarayoniga ega. Cyber Settle 200 000 ga yaqin ishlarni va 1,2 milliard dollarlik hisob-kitoblarga oid masalalarni ko'rib chiqqan. Biroq faqat pul hisob-kitoblariga e'tibor qaratilayotgani uchun tanqid ostiga uchragan [15].

2006-yil oktyabr oyida AAA va Cyber Settle ikkala institut mijozlariga faqat ikkala kompaniyaning nizolarni hal qilish tizimlaridan foydalanish imkoniyatini berish uchun strategik hamkorlikni e'lon qildilar. Vang shuni ta'kidlaydiki, shu tarzda onlayn muzokaralar orqali kelishuvga erisha olmagan CyberSettle mijozlari AAAning nizolarni hal qilish jarayonlariga, jumladan, yarashuv, mediatsiya va arbitrajga murojaat qilishlari mumkin [16].

XIX asrning oxirlariga kelib, intellektual faoliyat mahsullari taraqqiyotning belgilovchi omiliga aylangach, xalqaro miqyoslarda ilmiy-texnikaviy bozor vujudga keldi, turli mamlakatlarda bu sohani tartibga soluvchi qonunlarni yaqinlashtirishga obyektiv zarurat tug'ildi. Buning o'ziga xos ifodasi sifatida sanoat mulki tushunchasi vujudga keldi, uning huquqiy rejimi belgilari 1883-yil 20-martda tuzilgan sanoat mulkini muhofaza qilish bo'yicha Parij Konvensiyasida mustahkamlab qo'yildi. O'z navbatida, bunday jarayon mualliflik huquqida ham sodir bo'ldi va 1886-yilda tuzilgan adabiy va badiiy asarlarni huquqiy muhofaza qilish to'g'risidagi Bern Konvensiyasida o'z mujassamini topdi. 1967-yil 14-iyulda Stokgolmda qabul qilingan Butunjahon Intellektual Mulk Tashkiloti (BIMT)ni ta'sis etish haqidagi Konvensiyada intellektual mulk huquqi obyektlari doirasi belgilandi va, binobarin, "intellektual mulk" tushunchasi, ma'lum ma'noda, huquqiy asosga ega bo'ldi.

Huquqiy tadqiqotchi A.Ubaydullayevaning fikriga ko'ra, ma'lumotlar bazasining kengayishi va arzon hisoblash quvvatidagi yutuqlar sun'iy intellektning rivojlanishiga turtki bo'lmoqda. SI iqtisodiy-madaniy mahsulotlar va xizmatlarni yaratish, ishlab chiqarish va tarqatishda katta ta'sir ko'rsatadi. Intellektual mulk tizimining asosiy maqsadlaridan biri iqtisodiyot va madaniyatda innovatsiyalar va ijodkorlikni qo'llab-quvvatlash ekanligini hisobga olsak, SI intellektual mulk tizimiga ko'p jihatdan ta'sir qiladi [17].

1990-yillarda Butunjahon intellektual mulk tashkiloti (BIMT) domen nomini hal qilish tizimini, Arbitraj va mediatsiya markazini (AMC) tashkil qildi. Ushbu tizim dalillarni jismoniy taqdim etishdan voz kechdi va kiber arbitraj imkoniyatini yaratdi.

Y.f.d., professor O. Oqyulovning fikriga ko'ra, intellektual mulk obyektlari fuqarolik huquqining ham, uning tarkibiy qismi bo'lgan xalqaro xususiy huquqiy munosabatlarning ham o'ziga xos obyekti hisoblanadi. Ushbu obyektlar ko'proq g'oyaviy negizga ega bo'lgani sababli ularga nisbatan odatdagi an'anaviy mulk huquqi me'yorlarini qo'llab bo'lmaydi. Shu sababli ham ularga nisbatan bo'lgan huquqlarga ko'proq mutlaq huquqlar deb atalmish huquqlar majmui qo'llaniladi [18].

Y.f.d., professor B.Toshev mualliflarning xorijiy mamlakatlardagi huquqiy holati o'sha mamlakatning milliy qonunchiligi bilan aniqlanadi. Xorijiy muallifning barcha huquqlari bir vaqtning o'zida ham milliy qonunchilik bilan, ham xalqaro shartnomalarning normalari bilan tartibga solinadi. Bunda xalqaro tashkilotlarning ham o'rni bor. Butunjahon Savdo Tashkiloti (BST) – Birlashgan Millatlar Tashkilotining hukumatlararo xalqaro tashkiloti bo'lib, uning faoliyati xalqaro savdo tizimini yaratish, undagi tariflarni kamaytirish, tovarlar, xizmatlar, mahsulotlarga nisbatan xalqaro normalarning tatbiq etilishiga yo'naltirilgan – deb hisoblaydi [19].

AMC nizolarni hal qilish bo'yicha tasdiqlangan xizmat ko'rsatuvchi provayder bo'lib, uning qarorlari ICANNning "Yagona domen nomlari bo'yicha nizolarni hal qilish siyosati qoidalari"da ko'rsatilgan tartiblarga asoslanadi, har qanday registrator tomonidan amalga oshirilishi mumkin [20].

TADQIQOT NATIJALARI VA UNING TAHLILI

BIMT AMC tomonidan amalga oshiriladigan funksiyalar ma'muriy tartib-qoidalar bo'lib, ular majburiy emas va tomonlar sudga da'vo qilish imkoniyatini saqlab qoladilar. Tomonlar BIMT arbitraj sudini Italiya Fuqarolik protsessual kodeksiga muvofiq majburiy Xalqaro arbitraj sudi sifatida tanlashlari mumkin. (Spindler va Börner, 2002:349) BIMT tomonidan akkreditatsiya qilingan arbitraj sudlari tomonidan chiqarilgan qarorlar arbitraj sudidan bahslashayotgan tomonlarga, shuningdek, ICANN ga uzatiladi. Keyin qaror e'lon qilinadi va undan foydalanishni osonlashtirish uchun arbitraj sudi tomonidan internetda taqdim etiladi. Qaror qabul qilingan kundan boshlab 10 ish kunini kutish muddati tugagandan so'ng, qarorni chiqargan idora domenni o'chirish yoki uni ariza beruvchiga topshirish yo'li bilan qarorni darhol ijro qilishi kerak. Agar ushbu kutish muddati ichida yutqazgan taraf vakolatli davlat sudiga g'olib bo'lgan tarafga qarshi ish qo'zg'atganligini isbotlay olsa, arbitraj sudining qarori chiqargan idoraga bunday ko'rib chiqish natijalari to'g'risida xabar berilmaguncha ijro qilinmaydi [21].

BIMT AMC qoidalari va protseduralari sudga jarayonning dastlabki bosqichida ish bo'yicha javobgarlikni ta'minlaydi. Bu nizolashayotgan tomonlarga arbitraj sudyalarini boshqarish va tayinlash muddatlarini uzaytirish yoki qisqartirish bo'yicha o'z ixtiyorini kengaytiradi [22].

AMC, shuningdek, tezlashtirilgan qoidalarga ega bo'lib, ular tezroq hal qilish jarayonini kamroq to'lov xarajatlari va arbitr oldidagi tinglovlar qisqa vaqtda amalga oshirilishini ta'minlaydi. Ular, odatda, uch kundan ortiq davom etmaydi. Biroq "tezlashtirilgan qoidalar" arbitrajlar birdan ortiq arbitr ishtirokida o'tkazilishini talab qiladi, an'anaviy arbitraj sudlarida esa bahsli tarafning kelishuviga kora yoki BIMT Markazi tomonidan belgilangan qoidalarga ko'ra arbitrlar soni belgilanadi.

Nsour (2006:192) ta'kidlaydiki, BIMT AMC nizolarni hal qilish tizimi, asosan, domen nomlari bo'yicha nizolarda muvaffaqiyat qozongan, chunki bunday holatlarning ko'p qismi BIMTga topshirilgan. Xuddi shunday kiber-squatting (birovga tegishli tovar belgisining xayrixohligidan foyda olish maqsadida domen nomini yomon niyatda

ro'yxatdan o'tkazish yoki ishlatish) bilan bog'liq ko'plab ishlar BIMT markaziga ham topshiriladi [23].

Shunday qilib, E-Arb arbitraj xizmatlarini taqdim etadigan onlayn platformalar orqali nizolarni hal qilish usulidir. E-Arb ning afzalliklari – nizoni tezkor ko'rib chiqish jarayoni, tejamkorlik, ishni samarali ko'rib chiqish, 24/7/365 mavjudligi va foydalanish mumkinligi, shuningdek, yetarli va qulay ekanligi aniqlandi. Aniqlangan kamchiliklar uning taqdim etilgan dalillarning haqiqiyliigi va maxfiylik muammolari bilan bir qatorda E-Arb uchun huquqiy sohadagi mavjud noaniqlik kuzatiladi [24]. Keyin bo'lim elektron muzokaralar, elektron mediatsiya va elektron yarashuv kabi onlayn nizo mexanizmlari tushunchasi bo'yicha muhokama olib bordi, keyin bular E-Arb bilan solishtirildi. E-Arb bilan solishtirganda boshqa ODR usullari ko'proq norasmiy ekanligi va majburiy emasligi, ammo ular arbitraj jarayoni boshlanishidan oldin qo'llanilishi mumkin bo'lgan choralar bo'lishi mumkin degan xulosaga kelindi. Keyingi o'rinlarda bo'limda zamonaviy davrdagi ba'zi asosiy E-Arb institutlari ko'rib chiqildi. Bo'limda Amerika arbitraj assotsiatsiyasi, CyberSettle va Butunjahon intellektual mulk tashkilotining tavsifiy ma'lumotlari keltirilgan.

AKT sohasidagi o'zgarishlar texnologik yaxshilanishlarga va biznes hamda kibermakonda savdoni yanada kengroq olib borish uchun potensial imkoniyatlarga olib kelishini kuzatish bilan yakunlanadi. Shu sababli ODR usullarining o'sishi tabiiy ravishda onlayn tijorat operatsiyalari va qonunchilik tartib-qoidalarining rivojlanishi bilan hamohang ravishda rivojlanib boradi. Elektron muzokaralar kabi turli xil ODR usullarini ishlab chiqish, masalan, arbitraj (E-Arb) talab qilinishidan oldin bajarilishi mumkin bo'lgan qadamlar deb hisoblanishi mumkin. Bu arbitraj jarayonining texnik evolyutsiyasini ko'rsatadi [25]. ODR texnologiyasi arbitrajdan oldingi bosqichlarni, masalan, muzokaralar va yarashuvlarni ta'minlashga imkon berdi. Ular endi majburiy bo'lmagan kelishuvlar sifatida taklif qilinmoqda, nizolashuvchilar arbitraj yoki sud majlisida moliyaviy da'vo qilmasdan natijaga erishish uchun foydalanishlari mumkin. Shuning uchun ODR usullari bilan taklif etilayotgan jarayonlar Fors ko'rfazi mintaqasidagi "nizolarni hal qilish"ning odatlari va qabilaviy madaniyatini aks ettiradi.

Elektron arbitraj (E-Arb) jarayonini chuqurroq tushunish uchun keyingi bo'lim elektron arbitraj kelishuvi bo'yicha muhokama olib boradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-FIDS-Emerging-trends-in-arbitration-in-India/\\$FILE/EY-Emerging-trends-in-arbitration-in-India.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-FIDS-Emerging-trends-in-arbitration-in-India/$FILE/EY-Emerging-trends-in-arbitration-in-India.pdf).
2. <http://vmag.law.vill.edu:8080>.
3. Dubay kassatsiya sudi, petisiya №. 173/1996, 1997 yil 16 martdagi sud qarori;
4. <http://interarb.com/vl/p967889643> 2015-yil fevral oyida onlayn kirilgan;
5. AAA vebsayt: <https://www.adr.org/>.
6. Samarkhodjaev, B.B. (2005) O'zbekiston Respublikasining tashqi iqtisodiy aloqalarida nizolarni hal etish muammolari // Moskva xalqaro huquq jurnali. – № 1.
7. Rustambekov, Islambek. "Uzbekistan: The New-and First-International Commercial Arbitration Law". ICC Dispute Resolution Bulletin 2 (2021).
8. 2002-yil Dubay ECLning 2-moddasida imzo ta'rifi muhokama qilinadi.
9. AAA vebsayt: <https://www.adr.org/>.
10. Samarkhodjaev B.B. (2005) O'zbekiston Respublikasining tashqi iqtisodiy aloqalarida nizolarni hal etish muammolari // Moskva xalqaro huquq jurnali. – № 1.

11. Рустамбеков И. «Тенденции международно-правового регулирования свободы информации и защиты интеллектуальной собственности в Интернете». Обзор законодательства Узбекистана 1-2 (2009): 54–56,
12. Rustambekov Islambek Genesis of alternative dispute resolution mechanisms in the Republic of Uzbekistan. // Review of law sciences. 2020. №November Exclusive issue. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/genesis-of-alternative-dispute-resolution-mechanisms-in-the-republic-of-uzbekistan>.
13. Рустамбеков И. и Гулямов С. 2022. Международное частное право в киберпространстве (коллизонное кибер право). Обзор законодательства Узбекистана. 1, 2 (мар. 2022), 88–90,
14. <http://www.cybersettle.com>,
15. Intellektual mulk. Darslik. Mas'ul muharrirlar: yu.f.d., prof., O. Oqyulov, yu.f.f.d. (PhD), dosent N.E. Gafurova // Mualliflar jamoasi. – T.: TDYuU nashriyoti, 2019. – B. 88.
16. Xalqaro xususiy huquq. Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. // H.R. Rahmonqulov va boshq. / H.B. Boboyev, M.X. Rustamboyev, O. Oqyulov, A.R. Raxmanovlarning umumiy tahriri ostida. – T.: TDYI nashriyoti, 2008. – B. 146.
17. “Sun'iy intellekt va intellektual mulk huquqi” Anna Ubaydullaeva, Prof. Said Gulyamov – Gazzetta di Napoli, 2021/6/4, <https://www.gazzettadinapoli.it/uzbekistan/artificial-intelligence-and-intellectual-property-law/>.
18. Xalqaro xususiy huquq. Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. // H.R. Rahmonqulov va boshq. / H.B. Boboyev, M.X. Rustamboyev, O. Oqyulov, A.R. Raxmanovlarning umumiy tahriri ostida. – T.: TDYI nashriyoti, 2008. – B. 145.
19. Xalqaro xususiy huquq. Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. // H.R. Rahmonqulov va boshq. / H.B. Boboyev, M.X. Rustamboyev, O. Oqyulov, A.R. Raxmanovlarning umumiy tahriri ostida. – T.: TDYI nashriyoti, 2008. – B. 126.
20. Rustambekov, Islambek, and Mokhinur Bakhranova. “Legal Concept and Essence of International Arbitration”.
21. Intellektual mulk. Darslik. Mas'ul muharrirlar: yu.f.d., prof., O. Oqyulov, yu.f.f.d. (PhD), dosent N.E. Gafurova // Mualliflar jamoasi. – T.: TDYuU nashriyoti, 2019. – B. 85.
22. Bahramova, Mohinur Bahramovna. “Nizolarni onlayn hal qilish (ODR) va uning xalqaro yurisdiksiyasi”. Интернаука 35-2 (2021): 43–44.
23. Bahramovna, Bahramova Mohinur. “Onlayn arbitrajda nizolarni hal etish tartibi”. International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences (2022): 104-109.
24. Bakhranova Mokhinur. “The role and importance of online arbitration and electronic dispute resolution in private international law”. Теоретические аспекты юриспруденции и вопросы правоприменения. 2021.
25. Bahramovna Bahramova Mohinur. “Raqamli makonda onlayn nizolar tushunchasi va ularning huquqiy maqomi”. Барқарорлик ва етакчи тадқиқотлар онлайн илмий журналі (2022): 163–168.